

УДК 159.922.76-056.36:616.896

ТЕХНОЛОГІЯ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Т.В. Скрипник³

доктор психологічних наук, завідувач лабораторії навчання і розвитку дітей з аутизмом,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
e-mail: dr.skrypnyk@gmail.com

ТЕХНОЛОГИЯ КОМАНДНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В КОНТЕКСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Т.В. Скрыпник

доктор психологических наук,
заведующая лаборатории коррекции развития детей с аутизмом,
Институт специальной педагогики НАПН Украины

THE TEAM INTERACTION'S TECHNOLOGY IN THE CONTEXT OF PSYCHO-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM IN LEARNING ENVIRONMENTS

Tetiana Skrypnyk

Doctor of Psychology,
Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

У статті головну увагу зосереджено на практичному аспекті процесу психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі. Названо ресурси середовища (предметно-просторові, організаційно-символічні, соціально-психологічні) і ресурси дітей з аутизмом, розкриття яких сприяє впровадженню якісного освітнього процесу для них. Найважливішою умовою ефективного навчання дитини з аутизмом визначено узгоджену роботу міждисциплінарної групи супроводу, яка впроваджує індивідуальну програму розвитку і відстежує успішність досягнення поставлених актуальних цілей.

Ключові слова: особливі потреби, аутизм, ресурси середовища, команда супроводу

В статье главное внимание сосредоточено на практическом аспекте процесса психолого-педагогического сопровождения детей с аутизмом в образовательном пространстве. Названы ресурсы среды (предметно-пространственные, организационно-смысловые, социально-психологические) и ресурсы детей с аутизмом, раскрытие которых способствует внедрению качественного образовательного процесса для них. Важнейшим условием эффективного обучения ребенка с аутизмом названо согласованную работу междисциплинарной группы сопровождения, которая внедряет индивидуальную программу развития и отслеживает успешность достижения поставленных актуальных целей.

Ключевые слова: особые потребности, аутизм, ресурсы среды, команда сопровождения.

The article is dedicated to the practical aspects of psycho-pedagogical support of autistic children in educational settings. We determined the environmental resources and resources of children with autism (basic structures: a tone, a sense of trust, sensory integration). Implementation of these resources allows organizing a quality education for autistic children. The most important component of efficient support of child on the spectrum is well-coordinated work of multidisciplinary team which implements Individual Developmental Program and evaluates the success in achievement of short-term objectives.

Key words: special needs, autism, the environmental resources, IEP Team

На сьогодні в Україні типовою є ситуація, коли «незручну» дитину (як чужорідний елемент) педагогічний колектив практично виводить за межі освітнього процесу, або суттєво обмежує її

³ © Скрипник Тетяна Вікторівна, 2015

Ліцензується на умовах Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

участь в навчально-виховній діяльності. Пояснення цьому дають різні, але головний чинник – необізнаність педагогів та психологів стосовно адаптації таких дітей в освітньому середовищі та організації для них навчально-виховного процесу. Тому нагальним завданням є підвищення компетентності освітян в їхній здатності долучати до навчально-виховного процесу ті категорії дітей з особливими потребами, для яких ще не розроблено стандартів надання освітніх послуг і не напрацьовано традицій продуктивної професійної роботи. Серед цих дітей ті, хто має аутизм. Компетентність спеціалістів освітнього закладу має охоплювати як той напрям, за який вони відповідають, так і здатність кожного з них узгоджено співпрацювати в режимі командної взаємодії.

Питання необхідності узгодженої взаємодії між фахівцями, долученими до освіти осіб з особливими потребами, не раз піднімалося в науково-методичних матеріалах [2; 5]. Але, на наш розсуд, недостатньо розроблено алгоритм впровадження плідної співпраці між ними. Тому мета цієї статті – представити технологію командної взаємодії освітян та батьків у контексті супроводу навчально-виховного та корекційно-розвивального процесів в освітньому просторі.

Хотілося б зазначити, що під виразом „освіта осіб з особливими потребами” ми розуміємо їхній освітній маршрут, який може мати варіативність та етапність. Тут йдеться про відповідність освітньої ситуації стану розвитку дитини (урахування її психомоторних, соціальних та інтелектуальних процесів та функцій) як перший етап такого маршруту, а також необхідність впровадження грамотного супроводу її освітнього процесу, що уможливорює перехід на наступний етап. Наприклад, може бути така схема: спочатку дитина перебуває в спеціальному закладі освіти (в ресурсному класі, або класі комбінованого типу), потім – в інклюзивному класі. Тому, коли ми говоримо про інклюзію, ми враховуємо спорідненість та наступність інтегративних та інклюзивних процесів, особливо за умови організації навколо дитини компетентного міждисциплінарного супроводу [3].

Спільна робота фахівців освітнього закладу може передбачати різні моделі співпраці; розглянемо дві з них – мультидисциплінарну та міждисциплінарну. Мультидисциплінарна модель – це ситуація, коли фахівці працюють з дитиною та/або з родиною незалежно один від одного, без взаємодії та перетину професійних меж. Це, на жаль, найтипівіший формат праці фахівців однієї установи (будь то дошкільний навчальний заклад, школа або центр), який узагальнено можна назвати «кабінетна система». Йдеться про те, що за дверима свого кабінету кожний з фахівців робить те, що вважає за потрібне, і це не стає змістом спільних обговорень, опрацювання узгодженої позиції, визначення спільних завдань та розподілу зусиль між учасниками освітнього процесу, в який долучено дитину з особливими освітніми потребами.

За міждисциплінарною моделлю налагоджують *систему взаємодії, координації та інтеграції* процесів підтримки, допомоги і супроводу особливої дитини в навчальному закладі. Для цього має бути розроблено особливу освітню технологію, що називається командна взаємодія групи супроводу дитини в освітньому просторі.

Освітня технологія (як і будь-яка інша технологія) – це система упорядкованих дій, операцій, методів та засобів, спрямованих на прогнозований результат. Прогнозованим (бажаним) результатом у випадку дітей з особливими освітніми потребами (у тому числі – дітей з аутизмом) є *оптимальний розвиток та якісна освіта*.

Отже, освітній процес дитини з особливими освітніми потребами набуває конкретики тільки тоді, коли навколо неї гуртуються фахівці, які разом з батьками створюють міждисциплінарну, полісуб'єктну команду психолого-педагогічного супроводу і розпочинають колегіальну роботу в напрямі продумування та реалізації компетентного освітнього маршруту для цієї дитини.

З опорою на міжнародні стандарти, організаційно-правову документацію та наш власний досвід, можна дати таке визначення психолого-педагогічного супроводу – це пролонгований процес, спрямований на попередження виникнення (або усунення) чинників, що зумовлюють у дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційний стан, а також на формування їхніх адаптивних

функцій. Головна мета супроводу – забезпечення оптимального розвитку дітей та здобуття ними якісної освіти в умовах освітнього закладу.

Процес попередження виникнення дестабілізаційних чинників ми пов'язуємо зі створенням відповідних та безперешкодних умов для навчально-виховного процесу в закладах освіти (зовнішні ресурси інклюзивного навчання: предметно-просторові, організаційно-сміслові, соціально-психологічні), а формування адаптивних функцій – з безпосередньою підготовкою дитини до перебування в освітньому просторі з опорою на базові структури її розвитку та корекційно-розвивальну стратегію для неї, що супроводжує її навчально-виховний процес (внутрішні ресурси освітнього процесу для дитини).

Про відповідні та безперешкодні умови для освітнього простору дітей з особливими потребами зазвичай згадується у освіті осіб з порушенням опорно рухового апарату, при цьому доступність середовища ототожнюють передусім з наявністю пандусів та розташування приміщень для них на першому поверсі.

Але спеціальні умови для осіб з особливими освітніми потребами не обмежуються тільки архітектурним дизайном. Так, світовим педагогічним співтовариством напрацьовано відповідні та безперешкодні умови для дітей з аутизмом, що враховують специфіку функціонування їхньої сенсорної системи, адже ці діти сприймають зовнішній світ як хаос, в якому важко орієнтуватися. Захищаючись від надмірних вражень, з якими вони не можуть впоратися, особи з аутизмом вибудовують своєрідну систему захисту: „ховаються” у свої стереотипні прояви, концентруючись на жорстко вибіткових стимулах із зовнішнього світу; займаючись аутистимуляцією, зміст якої – «застягання» на враженнях від певних предметів, звуків; утворюючи тілесні блоки як перешкоди для доступу неконтрольованої ними інформації.

Варто знати, що створена особами з аутизмом система захисту підтримує у незмінності (стабілізує) сталий стан речей і стає перепоною для їхнього навчання і розвитку. І доти, доки психофізіологічний статус цих осіб буде лишатися незмінним, їхнє навчання відбуватиметься з мінімальним успіхом, по-перше, а по-друге, не буде мати стійких позитивних результатів. Цей концептуальний для корекційно-розвивальної стратегії висновок можна сформулювати як гіпотезу: послідовна цілеспрямована робота, спрямована на нормалізацію психофізіологічного стану дитини з аутизмом, уможливує становлення надійного фундаменту для її успішного освітнього процесу [1].

Міжнародний та наш власний досвід доводить, що будь-яку дитину з аутизмом можна привчити до порядку та організованості, адаптувати її в дитячому колективі, сприяти її послідовному розвитку. Але для цього процес введення дитини з аутизмом в освітній простір має бути продуманим і підготовленим. В самому навчальному закладі мають створюватися умови для оптимального перебування там дитини з аутизмом.

Сучасні наукові уявлення дають змогу виокремити особливі освітні потреби для дітей з аутизмом. Ці потреби можна згрупувати за певними параметрами:

1. Використання ресурсів середовища: просторовий та організаційний аспекти:
 - визначення просторово-часової структури, виокремлення меж для різних видів діяльності;
 - розроблення та застосування візуальної підтримки (розклад, алгоритми дій, візуалізовані правила, комунікативні картки тощо);
 - продумування тривалості навчально-виховного процесу, збільшення періодів довільного навчання;
2. Генералізація умінь та навичок:
 - розширення освітнього простору за межі закладу освіти;
 - організація наступності навчально-виховного процесу;
3. Соціально-психологічні ресурси:

- визначення кола осіб, відповідальних за набуття дитиною освіти, послідовне підвищення їхнього фахового рівня;

- долучення батьків дитини до процесу її абілітації в системі освіти, реалізація світоглядного аспекту – настанов щодо виховання та навчання дитини.

Алгоритм діяльності групи супроводу розгортається таким чином: з самого початку має бути визначено, які саме фахівці будуть опікуватися виховним і корекційно-розвивальним процесами з дитиною в навчальному закладі. Це мають бути: координатор (завуч школи / вихователь-методист ДНЗ), педагог супроводу (асистент вчителя / асистент вихователя), вчитель-дефектолог, практичний психолог, логопед, інструктор з фізкультури, музичний керівник, батьки дитини, фахівці, які опікуються дитиною за межами закладу освіти, лікарі. Провідну роль в налагодженні узгодженої взаємодії фахівців навколо дитини грає координатор групи; це може бути одна людина, наприклад, завуч / вихователь-методист, або декілька осіб, між якими розподілено обов'язки координатора, скажімо, завуч / вихователь-методист опікується організацією та проведенням зустрічей учасників групи супроводу, а хтось з групи (педагог супроводу, практичний психолог, або мама) відповідає за внутрішню комунікацію всіх, хто долучений до процесу супроводу.

Координатор групи заздалегідь, до зустрічі просить всіх учасників підготувати свої спостереження за дитиною, щоб можна було обмінятися враженнями стосовно неї, відзначити її сильні сторони і потреби та предметно попрацювати над актуальними цілями щодо навчально-виховного процесу для неї. Кожний з учасників групи супроводу отримує завдання відслідковувати особливі прояви дитини, а також зафіксувати ситуації, коли у неї з'являється проблемна поведінка. Узагальнення зібраної інформації дає змогу встановити бар'єри навчання і розвитку дитини та актуальні завдання щодо її освітнього процесу.

Найважливішим результатом роботи групи супроводу є розроблення Індивідуальної програми розвитку дитини, що вимагає глибокого розуміння особливих освітніх потреб дітей з аутизмом в цілому і конкретної дитини зокрема, а також володіння технологією складання такої програми.

Одним з найвідповідальніших кроків продуктивної роботи групи супроводу є формулювання актуальних цілей для дитини, що стає рушійною силою поступального розвитку дитини з аутизмом. Розроблення актуальних цілей має спиратися на принципи цілепокладання SMART (аббревіатура від Specific – конкретні; Measurable – вимірювані; Achievable – досяжні; Result-oriented – орієнтовані на результат; Time-related – визначені у часі). Здатність прописувати такі цілі, послідовно і узгоджено досягати їх усіма учасниками команди супроводу, а також відслідковувати динаміку розвитку дитини – це спеціальні вміння, які можна здобути завдяки спеціальним тренінгам та власним прагненням фахівців, зацікавлених у продуктивному навчанні дитини з аутизмом.

Другий важливий момент в процесі формулювання актуальних цілей – опора на критерії, за якими варто їх відбирати для опрацювання усіма учасниками групи супроводу. Завдяки багаторічній практиці розроблення таких цілей зарубіжними фахівцями напрацьовано ієрархію, за якою можна визначити, які цілі найважливіші (далі подано сфери, в межах яких визначають цілі, від першочергових до менш важливих): безпека дитини і безпека навколишніх людей; соціальний розвиток; комунікація; самостійність дитини; передумови формування інших функцій та процесів, навчальні цілі.

Йдеться про наступне: якщо дитина непосидюча, не використовує мовлення для комунікації, не помічає однолітків, а інколи ще й б'є себе, то пріоритетна ціль має бути спрямована на подолання у неї звички бити себе. Якщо у дитини не розвинені навчальні навички, але при цьому не сформовані соціальні функції, то на першому місці мають бути завдання, пов'язані саме з її соціальним розвитком; імітація, функціональна комунікація, ігрові навички, здатність мінятися з дитиною іграшкою, разом виконувати ті, чи інші дії, притримуватися черговості. При цьому, кожний з

фахівців на своїх заняттях працює також над вирішенням актуальних для розвитку дитини завдань [4].

Така послідовність у роботі всіх учасників групи супроводу створює ситуацію, за якої діти з аутизмом кожен раз стикаються з одними і тими самими вимогами з боку дорослих і засвоюють необхідність їх виконання. Процес сприймання завдання дитині полегшує візуально представлене правило, яке є у кожного з фахівців і батьків дитини. Поки група супроводу тільки вчиться узгоджено взаємодіяти навколо ситуації дитини і працювати не більше ніж над трьома загальними для всіх цілями. З набуттям досвіду командної взаємодії така робота може включати більше десяти цілей, пов'язаних з навчанням і розвитком дитини.

Коли актуальні цілі визначені й написані правильно, вони дають всім учасникам групи супроводу план дій і чіткий механізм для впровадження дієвої допомоги дитині та оцінювання динаміки її позитивного розвитку

У спеціально заведеному щоденнику кожний з учасників групи супроводу робить позначку після свого заняття з дитиною, щоб відобразити, наскільки самостійно дитина виконувала ті чи інші завдання.

Після двох-трьох місяців послідовної роботи група супроводу обговорює успіхи у навчанні, вихованні і розвитку аутичної дитини в закладі освіти, аналізує складнощі, з'ясовує підходи до ефективної допомоги дитині, намічає нові актуальні цілі для неї і визначає умови їх досягнення усіма учасниками групи супроводу. З набуттям досвіду фахівцями такі зібрання можуть тривати раз на півроку.

Продумана і цілеспрямована діяльність кожного з учасників групи супроводу дитини з аутизмом в навчальному закладі має своє коло завдань, а також – спільні актуальні цілі щодо розвитку дитини, які відпрацьовує на кожному занятті задля долання перепон у її навчально-виховному процесі. Така узгоджена робота сприяє послідовному розвитку аутичної дитини, становленню її соціальної адаптації та отриманню неї якісної освіти в навчальному закладі.

Подальше дослідження пов'язане з аналізом процесу впровадження психолого-педагогічного супроводу в різних умовах перебування дитини з аутизмом в освітньому просторі: в масових дошкільному та шкільному закладах освіти, і в спеціальних дошкільному та шкільному закладах. Опрацьований матеріал дасть змогу розробити необхідний алгоритм діяльності групи супроводу в цілому і кожного її учасника зокрема, а також – необхідної супровідної документації, що уможливить чітку і узгоджену роботу фахівців і батьків дітей з аутизмом по здійсненню супроводу їхнього навчання в закладах освіти.

Таким чином, ефективність психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі залежить від згуртованої роботи групи супроводу, здатної працювати в режимі командної взаємодії і здійснювати повноцінну психолого-педагогічну допомогу дитині – створювати умови для відповідного освітнього процесу для неї, що фіксується в індивідуальній програмі розвитку з чітко прописаними: зовнішніми ресурсами (можливості освітнього середовища), внутрішніми ресурсами (потенціал дитини, який має бути розкритий завдяки цілеспрямованій корекційно-розвивальній роботі), а також моніторингом процесів навчання та розвитку дитини, результати якого можуть спонукати до перегляду і вдосконалення цих процесів.

Список використаних джерел

1. Зміст корекційно-розвиткових занять для дітей з аутизмом в спеціальних загальноосвітніх закладах / Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка: *навч.-метод. посіб.* / [Скрипник Т.В., Куценко Т. О., Риндер І. Д., Недозим І. В.]. – Київ, 2014. – С. 278–304.
2. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: *[навч.-метод. посіб.]* / Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. — К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 192 с.
3. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: *[навч.-метод. посіб.]* / Т. В. Скрипник. – К.: «Гнозис», 2013. – 60 с.

4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: [навч.-наочн. посіб.] / Уклад. Т. Скрипник. — Харків: Факт, 2015. — 40 с.
5. Яценюк Л.. Реалізація командного підходу до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного (інтегрованого) навчання / Л. Яценюк // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. — 2012, № 4. — С. 210–212.

References

1. Zmist korekcyjno-rozvytkovykh zanjatj dlja ditej z autyzmom v specialjnykh zagaljnoosvitnykh zakladakh / Realizacija onovlenogho zmistu osvity ditej z osoblyvymy potrebamy: pochatkova lanka: navch.-metod. posib. / [Skrypnyk T.V., Kucenko T. O., Rynder I. D., Nedozym I. V.]. — Kyjiv, 2014. — S. 278–304.
2. Kolupajeva A.A. Profesijne spivrobotnyctvo v inkljuzyvnomu navchaljnomu zakladi: [navch.-metod. posib.] / Kolupajeva A.A., Danilavichjutje E.A., Lytovchenko S.V. — K.: Vydavnycha ghrupa «A.S.K.», 2012. — 192 s.
3. Skrypnyk T. V. Standarty psykhologho-pedagoghichnoji dopomoghy ditjam z rozladamy autychnogho spektra: [navch.-metod. posib.] / T. V. Skrypnyk. — K.: «Ghnozis», 2013. — 60 s.
4. Tekhnologhiji psykhologho-pedagoghichnogho suprovodu ditej z autyzmom v os vitnjomu prostori: [navch.-naochn. posib.] / Uklad. T. Skrypnyk. — Kharkiv: Fakt, 2015. — 40 s.
5. Jacenjuk L.. Realizacija komandnogho pidkhodu do roboty z ditjmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh inkljuzyvnogho (integhrovanogho) navchannja / L. Jacenjuk // Nova pedagoghichna dumka : nauk.-metod. zhurn. — 2012, # 4. — S. 210–212.